

In the article the detailed analysis of psychological researches of study of phenomenon fear is carried out in the personality of teenager. Accent it is put on the specific of motion of different fears for teenagers and the types of their display are classified for the representatives of different floor.

Key words: *fear, phobia, adolescence, age crisis.*

УДК 159.947

Патинок О.П., Палагнюк М.П.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УЧНІВ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті аналізуються структурні компоненти, особливості розвитку відповідальності учнів у процесі вивчення іноземної мови.

Сучасність потребує від молодого покоління налагодження контактів зі світом, з представниками інших культур, спільнот, що вимагає оволодіння іноземною мовою. Знання мови можуть використовуватись у різних сферах життя: для професійного самовизначення, в торгівлі, туризмі. Ті, хто добре оволодіває іноземною мовою більше шансів на досягнення життєвого успіху та благополуччя. Пошуки ефективних шляхів і засобів до вивчення іноземної мови пов'язано з виявленням психологічної і соціальної природи розвитку відповідальності особистості школяра в навчальній діяльності. Вивчення мови розвиває внутрішню дисципліну, відповідальність, оскільки вимагає постійних зусиль та наполегливості учня.

Більшість сучасних вітчизняних психологів вважає відповідальність важливою складовою характеру особистості. Досить фундаментальними у цьому напрямку є теоретичні пошукування К.К. Муздибаєва, М.В. Савчина. Так, К.К. Муздибаєв [5] підкреслює, що відповідальність не буває безособовою, вона завжди пов'язана із суб'єктом - особистістю, колективом чи великою соціальною спільністю. Вона функціонально організована як властивість характеру особистості, якість, котра визначає її соціальну типовість.

К.К. Муздибаєв визначає відповідальність як „результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприймання навколишнього світу, оцінки власних чуттєвих ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі” (М- [5, 19]. Автор виокремлює наступні істотні ознаки відповідальності – точність, пунктуальність, вірність особистості виконанню обов'язків, її готовність відповідати за наслідки своїх дій. Ці ознаки передбачають також чесність, справедливість, принциповість, тобто загальнолюдські якості особистості. Зазначені якості можуть успішно реалізовуватися, якщо у людини розвинуті такі емоційні риси, як здатність до співпереживання, чуйність та чутливість до чужої проблеми, лиха і радості. Окрім того, істотні характеристики відповідальності пов'язані з вольовими якостями особистості – наполегливістю, ретельністю, стійкістю, сміливістю, витримкою. Відповідальність розглядається К.К. Муздибаєвим, з одного боку, як узагальнена психологічна характеристика особистості, з іншого – як залежна перемінна.

Глибоким і багатограним є розуміння відповідальності М.В. Савчиним. Автор розглядає її як смислове утворення особистості, як загальний принцип співвіднесення мотивів, цілей та засобів життєдіяльності. Цей смисловий принцип реалізується в кожній конкретній ситуації життєвого простору людини: прийняття обов'язку, добір і оцінка засобів досягнення цілей, зміна або зміщення цілей, зміна обсягу відповідальності, призупинення самої діяльності чи поведінки, зміна внутрішньої позиції. Здійснення цілісного підходу до проблеми дозволило автору побудувати функціональну схему відповідальної поведінки, в якій виділені такі блоки: суспільні та індивідуальні необхідності, що конкретизуються у предметі, інстанції та суб'єкті відповідальної поведінки. М.В. Савчин вбачає у відповідальності одну з найвпливовіших загальних властивостей особистості, яка поєднує у собі компоненти афективно-мотиваційної, інтелектуальної та діяльно-поведінкової сфер [8].

У своїй структурі відповідальність як риса характеру передбачає: розвиток мотивів відповідального ставлення та розвиток певного способу поведінки, які у своїй сукупності склали б механізм відповідальності. До мотивів власне

відповідального ставлення відносять дві групи мотивів:

перша – це мотиви, пов'язані з розумінням суспільних інтересів і усвідомленням свого обов'язку перед суспільством. Друга – мотиви пов'язані із суспільним контролем та оцінкою діяльності і проявляються в прагненні заслужити суспільне визнання, похвалу, високу оцінку і уникнути покарання, негативних оцінок і т.д.

Механізм відповідальності складний:

а) передбачення наслідків своєї поведінки (для суспільства, для себе), актуалізуючи почуття відповідальності;

б) самоконтроль і саморозуміння, забезпечують виконання обов'язків без нагадування зі сторони;

в) самооцінка, яка проявляється в сумлінні, совісті чи в задоволенні при підведенні підсумків і оцінці суспільства;

г) вияв ініціативи і самостійності у виконанні обов'язку [8].

Індивідуальна різноманітність відповідальності залежить, з одного боку від розвитку мотивів, з іншого – від розвитку механізму відповідальності. Процес розвитку відповідальності характеризується єдністю і взаємозв'язком між педагогічними впливами і активністю самої особистості. Цей взаємозв'язок виявляється в тому, що для розвитку відповідальності необхідні відповідні зовнішні умови, наявність певних суспільних вимог, з іншого боку, ці зовнішні умови лише тоді сприяють розвитку відповідальності, коли особистість проявляє свідому активність по формуванню в себе цієї якості.

Під час вивчення іноземної мови специфічного характеру набуває розумова діяльність учнів. Вчитель повинен так організувати навчальну діяльність учнів, щоб навчити мислити за допомогою іноземної мови. На заняттях іноземної мови створюється особлива атмосфера спілкування між учнями й вчителем, насичена цікавим змістом, зрозуміти який дає можливість знання іноземної мови. Активність учнів повинна забезпечувати постійна підтримка вчителем бажання учня висловитись іноземною мовою, його творчих проявів, належна оцінка індивідуального виконання завдань.

Вітчизняні і зарубіжні дослідники звертають увагу на вивчення іноземної мови як встановлення духовного зв'язку з іншими людьми – носіями певної культури. В.С. Коростелев, В.П. Кузовлев

під іншомовною культурою розуміють усе, що здатний принести учням процес оволодіння іноземною мовою в навчальному, пізнавальному, розвивальному і виховному аспектах. Як елементи змісту іншомовної культури виступають знання, навички, вміння, мотивація, що співвіднесені з такими аспектами навчання, як учіння, пізнання, розвиток, виховання. У такому розумінні компоненти іншомовної культури можна визначити як цілі навчання [9].

Особливість вивчення мови у порівнянні з іншими предметами аналізувала польська дослідниця М. Кліш, підкреслюючи ту обставину, що у всіх навчальних предметах мова виступає знаряддям подання відповідних знань, а при вивченні іноземної мови мова сама стає предметом вивчення, тому слід засвоїти не тільки мовні структури, але й навчитись користуватись ними. Опанування іноземною мовою є процесом довготривалим та складним. Окремі труднощі виникають при оволодінні різними функціями мови – такими як сприймання дійсності, спілкування, самовираження. Знання рідної мови і допомагають, і гальмують засвоєння іноземної. Схеми у розумінні та користуванні рідною мовою переносяться на володіння іноземною, але це не завжди ефективно і призводить до явищ інтерференції. У багатьох випадках потрібно протиставляти норми рідної мови правилам іноземної [9].

На думку Г.П. Татаурової, іноземна мова становить цілісну систему, оволодіння якою відбувається поступово, крок за кроком [9]. Засвоєння окремих фрагментів мови перетворюється для учня на нудну й рутинну роботу, сенс якої реалізується згодом, коли знання іноземної мови накопичиться у необхідному обсязі. Уривчасті знання окремих аспектів іноземної мови не мають самостійної цінності, лише цілісне володіння іноземною мовою дає усвідомлення її корисності. Так, щоб прочитати текст, з якого можна дізнатись про щось цікаве й важливе, спочатку потрібно провести саму по собі позбавлену сенсу роботу над кожним окремим словом.

Оволодіння іноземною мовою не обмежується лише відповідними знаннями, вміннями, навичками, які дають можливість користуватись цією мовою. Значення засвоєння іноземної мови набагато ширше і носить розвивальний для

особистості характер, що реалізується за рахунок прогресивних змін у психіці та свідомості суб'єкта учіння.

Складні навчальні вміння та навички, отримані при вивченні мови, переносяться і на вивчення інших предметів, засвоєння яких внаслідок цього полегшується.

Спираючись на думку Л.С. Рубінштейна про те, що формування рис характеру починається із появи мотиву, ми вважаємо, що провідне значення у становленні відповідальності особистості має відповідальне ставлення, яке відіграє роль мотиву діяти відповідально. „Спонування, мотив – властивість характеру в його генезі. Для того, щоб мотив (спонування) стало властивістю особистості... він повинен генералізуватись стосовно ситуації, у якій він спочатку з'явився, поширюючись на всі ситуації, однорідні з першою” [7, 634]. В процесі формування психічних процесів, при взаємодії якостей особистості ставлення виконує важливу роль. Воно входить у структуру того “внутрішнього”, через яке переломлюється зовнішній збудник, викликаючи ті чи інші дії, поведінку учня.

На успіх засвоєння іноземної мови впливають мотиви навчальної діяльності. П.Я. Козик об'єднав усі мотиви вивчення іноземної мови в чотири групи: а) мотиви, в основі яких лежить суспільна й особистісна значущість досліджуваного предмета; б) мотиви, пов'язані з певним видом іншомовно-мовленнєвої діяльності; в) соціально-детерміновані мотиви; г) мотиви, в основі яких лежить усвідомлена необхідність вивчення іноземної мови поза зв'язком з особистими спонуваннями іншого порядку [4].

Остання група найбільш тісно пов'язана із відповідальною поведінкою студентів під час вивчення іноземної мови. Розглядаючи проблему співвідношення мотивації вивчення іноземної мови із відповідальним ставленням до цього процесу, слід зауважити, що відповідальне ставлення може поєднуватись із різними мотивами вивчення іноземної мови. Якщо відповідальне ставлення як активізуючий мотив різко контрастує з мотивацією уникнення невдач та негативними мотивами типу страху, тривоги, бажання уникнути неприємностей, то особистість студента зазнає своєрідної „ломки” характеру, страждає від внутрішньої боротьби, від мотиваційного конфлікту. Учень внаслідок свого

відповідального ставлення змушений робити те, що не приносить їй задоволення, що викликає в неї відразу. Модель відповідального ставлення до вивчення іноземної мови повинна включати не тільки „вимушено відповідальну поведінку”, але й певний рівень інтересу до цього предмету, отримання задоволення від процесу його вивчення чи принаймні від виконання заданого [4].

Зовні відповідальна поведінка учня не обов'язково зумовлюється відповідальним ставленням. У деяких випадках це може бути своєрідним маскуванням свого дійсного ставлення (швидше за все – негативного), способом пристосування до зовнішніх вимог, при зникненні яких різко змінюється зовнішня поведінка. Якщо для дитини 7-9 років залежність дотримання правил поведінки від безпосереднього зовнішнього контролю є віковою особливістю, то у старшокласників вона явно свідчить про недостатньо сформоване відповідальне ставлення, його поверховість, нестійкість [3].

О.М. Гринчишин вирізняє вісім підгруп позитивних мотивів вивчення іноземної мови й одну – негативних мотивів. Позитивні мотиви – це мотиви самоосвіти; саморозвитку; комунікативні; мотиви, пов'язані із емоційно-ціннісним ставленнями; мотиви, пов'язані з індивідуалізацією особистості; з прагненням до ідентифікації з особами, що виступають ідеалом; мотиви професійного зростання; мотиви принести найбільшу користь суспільству; мотиви, пов'язані із усвідомленням значущості вивчення іноземної мови. Остання група, мотивів – це так звані мотиви уникнення неприємностей. Вона включає такі мотиви, як необхідність вивчати іноземну мову, щоб не мати неприємностей, скласти іспит, отримати вищу освіту тощо [2].

Відповідальність як риса, що тісно пов'язана із дотриманням соціальних норм, із здатністю особистості відповідати на соціальні очікування щодо її поведінки, без сумніву, входить у систему соціальної мотивації при вивченні іноземних мов. Соціальна та комунікативна мотивація є доволі важливою при вивченні саме такого навчального предмету як іноземна мова. Це пояснюється, по-перше, складністю вивчення іноземної мови, необхідністю систематично, тривало й наполегливо працювати — навіть тоді, коли нецікаво. Найбільшу цікавість викликають читання й переклад

текстів іноземною мовою, творчі завдання, завдання комунікативного типу. Друга обставина пов'язана із тим, що засвоєння іноземної мови – це, у кінцевому рахунку, оволодіння всіма її функціями, провідною серед яких виступає комунікативна. Без постійних зв'язків, спілкування з оточуючими у процесі вивчення іноземної мови оволодіти її комунікативною функцією неможливо, а це також посилює роль соціальної мотивації при вивченні іноземної мови [9].

Враховуючи наукові дані про те, що навчально-пізнавальна мотивація є тим ключем, що зумовлює активне засвоєння учнями знань, умінь, навичок, а також отримані результати про недостатню мотивованість учнів до засвоєння іноземної мови, вчитель цього предмету постає перед окремою задачею формування позитивної мотивації учнів.

В іншому дослідженні І.П. Іменитова поділяє фактори мотивації вивчення іноземної мови в умовах інтенсивного навчання на дві групи: об'єктивні, пов'язані з умовами процесу навчальної діяльності цілі та задачі, (зміст, організація, методи навчання), та суб'єктивні, що виникають внаслідок психологічних особливостей учасників навчання (ставлення до іноземної мови як навчального предмета і процесу його засвоєння; особистісний сенс, що має для учнів іноземна мова) [9].

У дослідженні Д.Х. Хасанбаєва звертається певна увага і на когнітивні складові формування мотивації вивчення іноземної мови: особливості психологічної структури навчальної інформації, що подається на заняттях для засвоєння студентами. Незрозумілий, надмірно перевантажений інформацією матеріал, заплутана і непослідовна структура його подання знижують інтерес учнів, викликають негативне ставлення до вивчення іноземної мови [10].

Враховуючи недостатність мотивації до вивчення іноземної мови студентами, особливі завдання покладаються на використання вчителем ефективних методик навчання. Серед цих методик, на думку вчених, є такі, що побудовані на засадах комунікативного підходу (Ю.І. Кабрін, П.Я. Козик) [4, 9].

Важливість комунікативного підходу до навчання іноземної мови обґрунтовується і тим, що саме такий підхід сприяє формуванню особистості студента, розвитку його здібностей,

кристалізації характеру, формуванню ціннісних орієнтацій, світогляду, самосвідомості. Процес вивчення мови наповнюється конкретним, особистісно значущим сенсом спілкування з оточуючими людьми, моделюються ситуації, гранично наближені до мовного середовища: обговорення проблем; обміну досвідом, думками, почуттями; організації співпраці (Т.С. Яценко) [6].

До структури мотивації оволодіння іноземною мовою О.М. Гринчишин пропонує включати зовнішні та внутрішні мотиви, професійну мотивацію, інтерес, психологічний клімат та спілкування у групі, іншомовні здібності [2]. Оригінальність такого підходу полягає у включенні до структури мотивації іншомовних здібностей. Деякі дослідження вказують на певну суперечність здібностей та відповідальності. Остання набуває особливої ваги для студентів із недостатніми здібностями до засвоєння мови. На думку М.Г. Каспарової, здібні і малоздібні учні можуть домогтися однакових результатів у навчальній діяльності за наявності однакової мотивації й інших рівних умов (рівня загального розвитку тощо), якщо малоздібний витрачає набагато більше часу і зусиль [6]. Здібні до засвоєння мови учні схоплюють навчальний матеріал „на льоту”, одразу засвоюють його і завжди готові до його актуалізації. Менш здібний учень повинен готуватись заздалегідь, виконувати чисельні вправи – тут і потрібна відповідальність, як поштовх до нарощування зусиль при вивченні мови. Однак необхідність постійно багато трудитися може негативно вплинути на інтерес до предмета, що вимагає так багато сил, що врешті-решт може позначитися і на результатах діяльності. Отже в ідеалі відповідальність повинна поєднуватись із інтересом, або хоча б іноді супроводжуватись ним. Тільки у цьому випадку дитина відчуватиме задоволення своєю роботою, отримає своєрідну емоційну винагороду, що виступатиме підкріпленням для відповідальної поведінки.

Під час вивчення іноземної мови успіх значною мірою залежить від активності, самостійності, творчості учнів. У процесі засвоєння іноземної мови особливо яскраво виявляються всі особистісні якості, більш чітко проступає їхній вплив на успішність навчання. Повноцінне розкриття здібностей учнів можливе за умови створення вчителем доброзичливої, оптимістичної, невимушеної і

водночас ділової атмосфери взаєморозуміння й взаємоповаги. Особливостями вивчення іноземної мови є його тривалий і систематичний, планомірний і послідовний характер, який базується на відповідальності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абульханова-Славская К.А.* Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 196 с.

2. *Гринчишин О.М.* Розвиток мотивації оволодіння іноземною мовою в умовах вищого військового начального закладу: Дис. ...канд. психол. наук. – Хмельницький: Національна Академія Прикордонних військ України ім. Б.Хмельницького, 2003. – 204 с.

3. *Зимняя И.А.* Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 216 с.

4. *Козик П.Я.* Некоторые итоги исследования субъективных отношений к изучению иностранного языка // Методы обучения иноязычной речи. Вып. 2. – Минск, 1971. – С. 84.

5. *Муздыбаев К.* Психология ответственности. – Л.: Наука (Ленингр. отд.), 1983. – 240 с.

6. *Наролина В.И.* Психолого-педагогические факторы стимулирования познавательной и коммуникативной активности в развитии понимания иноязычного текста: Автореф. дис. ...канд. психол. наук. – М.: НИИ общей и педагогической психологии, 1985. – 24 с.

7. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – СПб.: ПИТЕР, 1999. – 720 с.

8. *Савчин М.В.* Психологія відповідальної поведінки. – К.: Україна-Віта, 1996. – 130 с.

9. *Татаурова Г.П.* Психологічні особливості формування відповідального ставлення до вивчення іноземної мови у студенті вищих навчальних закладів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Татаурова Галина Петрівна. – К., 2007

10. *Хасанбаева Д.Х.* Когнитивные механизмы формирования речевых действий: Автореф. Дис. ...канд. психол. наук, 1995. – 19 с.

В статье анализируются структурные компоненты, особенности развития ответственности в учеников в процессе изучения иностранного языка.

The article covers the development of responsibility to learning in the process of English studing.

УДК 159.922.6-057.875

Пов'якель Н.І.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОЗНАКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ТА УМОВА ПРЕВЕНЦІЇ КОНФЛІКТІВ

Проаналізовано концептуальний підхід до розгляду специфіки феномена психологічної готовності до партнерства та спрямованості на діалог (діалогічна інтенція) як ознаки психологічного здоров'я представників професій системи „людина-людина”. Висвітлено взаємозв'язок означеного феномена з професіоналізмом, психологічним здоров'ям особистості та упередженням або превенцією конфліктів.

***Ключові слова:** атракція, діалогічна інтенція, конфлікт, конфліктність, превенція конфліктів, психологічна готовність до партнерства, психологічне здоров'я.*

Постановка проблеми. Проблеми і технології становлення партнерських стосунків у різних ланках суспільного життя набувають за умов нашого нестабільного, деструктурованого і напруженого буття визначну практичну значущість і актуальність. Особливу актуальність партнерство як прийом, стратегія поведінки та технологія конструктивного спілкування займає у контексті необхідної складової і умови професіоналізму фахівців спектру професій „людина-людина” (педагог, психолог, політолог, соціолог, соціальний працівник, лікар, менеджер та ін.).

Партнерство у стосунках між людьми є не тільки одним із продуктивних і гнучких видів конструктивного вирішення проблем різного типу і значущості, але й психологічним показником рівня